

OILADA O'SMIR BOLALAR IJODIY TAFAKKURI SHAKLLANISHINING
GENDER XUSUSIYATLARI

Narmetova Yulduz Karimovna

*Ilmiy rahbar: TAFU pedagogika va psixologiya fakulteti psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) dotsent*

Saidvaliyeva Madinaxon Fazliddin qizi

"Oila va gender" ilmiy-tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchi doktorant

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab yoshida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning jinsi va yosh jihatlarini o'rganish natijalari keltirilgan. Qiyosiy tahlil turli yoshdagi o'g'il va qiz bolalarda ijodiy fikrlash xususiyatlarining sezilarli xilma-xilligini ko'rsatdi. Aniqlangan xususiyatlar o'qitishda individual yondashuvning asosi bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, ijodiy fikrlash, jins, ijodiy fikrlashning gender xususiyatlari.

Ma'lumki, shaxslararo munosabatlar chiziqli emas. Deviant xulq-atvor holatlari yuzaga kelganda, eski mavjud tamoyillar samarali ishlay olmaydi, faqat sinergetik yondashuv bu muammoni hal qilishga yordam beradi. Ta'lim tizimi chiziqli emas, o'quvchilar va o'qituvchilar chiziqli bo'lmagan munosabatlarga ega. Ammo imkoniyatlar cheklanganligi sababli, bu jarayon har doim ham individual rivojlanish dinamikasini qo'llab-quvvatlamaydi. O'quvchilar bilan samarali muloqot katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar sinergetik yondashuvga asoslangan o'ziga xos individual dasturlarni, o'rganish traektoriyalari va uslublarini, yangi usullarni yaratishlari kerak. Barcha kerakli fazilatlar eng muhimi tizimli fikrlash va bilish, jamoada ishlash qobiliyatidir.

Hozirgi vaqtda ijodiy fikrlash muammolari orasida amaliy va nazariy muammolar mavjud. Bizning fikrimizcha, o'quv jarayonida ijodiy fikrlashni maqsadli shakllantirishning asosiy qiyinchiliklari umuman ijodiy fikrlash, shuningdek uning gender xususiyatlari to'g'risida psixologik bilimlarning yagona tizimining yo'qligi bilan bog'liq. Ushbu tadqiqot yosh o'quvchilar va o'smirlarning ijodiy fikrlashining gender xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan¹.

O'smirlarda 10-12 yoshdan boshlab o'zining kichik olamiga qiziqish boshlanadi, Asta sekin o'z- o'zini bilish jarayoni bosqichma-bosqich murakkablashadi. O'smir o'zi uchun ichki dunyosini kashf etadi. Yangi munosabatlar bilan bog'liq holda yangi kechinmalar, shaxsiy sifatlar, xatti-harakatlar rivojlanib o'z- o'zini tahlil qilish ko'nikmalari barqarorlashadi. O'smir o'zining qanday bo'lishini tasavvur eta boshlaydi, xarakterli jihatlarini namoyon etadi.

O'smirning o'z-o'zini anglashlariga sinfdoshlari, yaqin do'stlari ko'maklashadi. U o'z xatti- harakatlarini ularniki bilan qiyoslaydi. Kattalar orasidan o'ziga yaqin hamfikrlarni izlab, ularga ergasha boshlaydi. O'smirning o'zini bilishi unda kognitiv xarakterdagi o'z- o'zini anglash konsepsiyasining.

¹ Гарнен, М. Мальчики и девочки учатся по-разному! Руководство для педагогов и родителей / М. Гарнен: [пер. с англ.]. - М.: АСТ, 2004. с. 24 - 27

Ruxiy-ijtimoiy muvofiqlikning vujudga kelishi o'smirning o'z-o'zini anglashini ifodalaydi. Bu 3ta asosiy vazifa bilan ajralib turadi:

-bolalikdan o'tmishga aylanishi va o'z kelajagini tasavvur qilish loyahasiga ega bo'lish hamda o'zining shaxsiy o'zligini anglashning shakllanishiga erishish; - o'zining ota-onasidan farqli jihatlarini anglashga intilishning tarkib topishi;

- o'smir shaxsining o'zligini anglashini ta'minlaydigan qadriyatlar tizimini amalga oshirish. Gender o'z-o'zini anglash shaxsning integral tavsifi bo'lib, o'zida shaxsiy o'zligi, "Men" konsepsiyasi, gender stereotiplar, gender ustanovkalar, gender xulq-atvor, gender o'z-o'zini anglash va gender rollami mujassamlashtiradi².

Yangi shakllangan o'smirlik yoshining tanqidiy bosqichi o'zini kattalarday xis qilish va o'z-o'zini anglashning yaqqol ifodalanishida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'smirlar atrofdagilar bilan munosabat o'rnatib, o'z rivojlanish yo'llarini tanlaydilar. O'smir yoshdagilar kattalarga taqlid qilib, ularning xulq-atvorlarini qabul qila boshlaydilar. Aksariyat xollarda alohida odatlar, ya'ni chekish, alkogollarni iste'mol qilish, nazoratdan qochish kabi hatti-harakatlari bilan kattalarga taqlid qiladilar³.

O'smir yoshdagilar o'z-o'zlarini o'zgartirib, kattalardek tutishga intiladilar. Shuning uchun ham ular kuchli tarzda o'z-o'zlarini shakllantirish, mustaqil bilim olish va o'z-o'zlarini anglashga intiladilar. Bu ularning. tashqi tomondan kattalarga o'xshashlari, kiyinish, pardoz-andoz anjomlarini yoqtirishlarida o'z ifodasini topadi.

O'smir yoshidagi qizlar pop-modellarga o'xshash, baland poshnali oyoq kiyimlarini kiyish, noan'anaviy soch turmaklarini qo'llash, modaga qarab kiyinish, turli xonandalar, kino yulduzlariga o'xshab gapirish xatti-harakatlarini bajarishga moyil bo'ladilar.

O'g'il bolalar esa jismoniy jihatdan baquvvat, rivojlangan bo'lishni istaydilar. Ulardagi o'zini anglash hissining mazmuni jismoniy quvvatini namoyon qishi va kuchli qiyofaga ega bo'lishdan iborat. Ular o'zlarining jismoniy quvvatlarini muntazam nazorat qilib, ko'proq sport bilan shug'ullanish, o'z kuch-quvvatlarini tengdoshlari orasida yaqqol namoyon qilishga moyil bo'ladilar. Ular o'zlarining gavdalari va yuz qiyofalarini munosib baholashga qiynaladilar. O'smir yoshdagi o'g'il bolalar o'z gavdalarining barcha tarkibiy qismlari birday rivojlanishini xoxlaydilar va bunga harakat qiladilar. Baholashning bunday shakli boshqalarni baholash orqali amalga oshiriladi. Rivojlanish jarayoni o'smir yoshdagi o'g'il bolalarning o'zliklarini muvofiq tarzda anglash konsepsiyasida o'z aksini topadi.

O'smiming gavda tuzilishi haqidagi fikrlar har doim real bo'lavermaydi. Ular ba'zan bir-birini inkor qilishi. ham mumkin. O'smirlar uchun o'zini erkaklik va ayollik nuqtai nazaridan baholash etalon hisoblanadi. Hech kimga sir emaski, o'smir yoshdagilar uchun gavdaning o'sib borishi asosiy ahamiyat kasb etadi.

O'g'il bolalar sportning turli turlari bilan shug'ullanishni xush ko'radilar. Ular uchun mashg'ulotlar jarayonida o'z jismoniy kuchlarini ko'paytirish, erkaklik qiyofasini egallashga urinish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'smir yoshdagi qiz bolalar uchun esa badiiy gimnastika, raqs bilan shug'ullanish maroqli bo'lib, mazkur mashg'ulotlarda ular ayollik qiyofasiga xos bo'lgan nozik qaddi-qomat, nafis harakatlarga ega bo'lishni maqsad qilib qo'yadilar

² Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Кпециной. СПб.: Питер, 2003.479 с.

³ Тожибоева Х.М. Ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).... дисс.Т.. 2018-152 б.

Agar biz o'smirlar guruhidagi ma'lumotlarni ko'rib chiqsak, unda bu tendentsiya davom etmoqda: qizlarning uchta ko'rsatkichi ham o'g'il bolalarnikidan oshib ketadi. Ko'rinib turibdiki, o'g'il bolalar va qizlar o'rtasidagi ko'rsatkichlarning farqi o'spirinlik davrida saqlanib qoladi, farqlar yosh o'quvchilar bilan bir xil darajada qoladi. Qizlar o'zlarining ijodiy fikrlashlarida ko'proq tezlikka, o'g'il bolalar esa aniqlikka e'tibor berishadi, deb aytish qonuniydir. Bu, shuningdek, qizlar tafsilotlarga, mayda-chuyda narsalarga katta e'tibor berishadi, ob'ektning turli tomonlarini qanday ko'rishni bilishadi, uning tanish va taniqli funktsiyasidan mavhum bo'lishadi degan fikrni tasdiqlaydi.

"Ifoda" usuli bo'yicha olingan natijalarni ko'rib chiqing. Ko'rinib turibdiki, boshlang'ich maktab yoshidagi qizlar o'g'il bolalarga nisbatan ushbu texnikaning barcha parametrlari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega. "Ifoda" usuli bilan o'spirinlarda o'rtacha ko'rsatkichlarning tabiiy o'sishi kuzatiladi, ammo o'spirinlarda o'g'il va qiz o'rtasidagi farqlar saqlanib qoladi. E'tibor bering, "og'zaki ijodiy fikrlashning aniqligi" parametriga ko'ra, o'spirinlik davrida o'g'il bolalar va qizlarning ko'rsatkichlari o'rtasidagi tafovut kamaydi - ehtimol qizlarda ijodiy fikrlashning bu funktsiyasi o'g'il bolalarga qaraganda sekinroq rivojlanadi.

Olingan natijalarni "aniqlash" usuli bo'yicha ko'rib chiqing va tahlil qiling. Efitetlarni tanlash bo'yicha taklif qilingan testda nutq materialini qayta ishlash uchun mavjud variantlar to'plamini yangilash va shu bilan birga qizlar yana muvaffaqiyatga erishgan umumiy bilimlarni namoyish etish muhim edi. Standart og'ish qiymatlari boshlang'ich maktab yoshidagi qizlarda bir xil yoshdagi o'g'il bolalarga qaraganda yuqori, shuning uchun ushbu parametrlarga ko'ra qizlarning miqdoriy ustunligiga qaramay, ularning qiymatlari ko'rsatkichlarda sezilarli darajada farq qiladi. O'smirlarda qizlar "og'zaki ijodiy fikrlashning o'ziga xosligi" parametrada o'g'il bolalarning standart og'ishlarining qiymatlaridan oshib ketishadi, "og'zaki ijodiy fikrlashning ravonligi" parametrada o'g'il bolalar esa yuqori qiymatlarga ega. Binobarin, ikki yosh guruhidagi qizlarda og'zaki ravonlik va o'ziga xoslik ko'p qirrali so'zlarni, ayniqsa sifatlarni tanlashda namoyon bo'ldi, bu esa qizlar o'zlarining fikrlash jarayonida amaliy bilimlardan, dolzarb taassurotlardan ma'noga mos keladigan og'zaki shakllarga o'tganligini anglatadi.

Umuman olganda, ikki yosh guruhidagi qizlar og'zaki ijodiy fikrlash testlarida ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik jihatidan ustunlikni aniqladilar, bu umuman og'zaki funktsiyalarning yuqori rivojlanish darajasi bilan bog'liq.

Diqqat xususiyatlarining integratsiya darajasi, shuningdek, ijodiy fikrlashga ta'sir ko'rsatadigan aniq gender farqlariga ega. Bir vaqtning o'zida aniqlik va tezlikni talab qiladigan vazifani bajarayotganda, qizlar tezlikni, o'g'il bolalar esa ishning aniqligini boshqaradilar. O'g'il bolalarning ko'p jihatdan kamroq muvaffaqiyatga erishganligining sababi, bu yoshdagi o'g'il bolalar sog'lom fikr va his-tuyg'ularni yaxshiroq ajratib turishi va umuman olganda ko'proq tanqidiy bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich maktab va o'spirin o'g'il va qizlarning ijodiy fikrlashining psixologik xususiyatlari ilgari olingan bilim va g'oyalar asosida o'zlarining asl mulohazalarini yaratish qobiliyatiga ega bo'lgan mustaqil fikrlaydigan o'quvchini tarbiyalashda zarur asosdir. Aniqlangan gender xususiyatlari o'quvchilarning ijodiy tafakkurini optimallashtirishga qaratilgan tuzatish va rivojlantirish dasturlarini tuzishda ham foydali bo'lishi mumkin,

shuningdek, maktabda o'g'il va qiz bolalarning ta'limini individuallashtirish uchun mantiqiy asos bo'lishi mumkin⁴.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Сафарова Р.Г. ва б. Ўқувчи-ёшпарда оммавий маданиятга қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик механизмлари. Монография. Т.: "Tafakkur qanoti" нашриёти, 2018 йил, 192 бет.
2. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. СПб.: Питер, 2003. 479 с.
3. Тожибоева Х.М. Ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)... дисс.Т.. 2018-152 б.
4. Ғозиев Э. Психология: ёш даврлари психологияси: педагогика институтлари ва университетларнинг талабалари учун ўқув қўлланма / Э. Ғозиев. Тошкент: Ўқитувчи, 1994.-223 с.

---

⁴ Агеев, В. С. Психологические и социальные функции поло-ролевых стереотипов / В. С. Агеев // Вопросы психологии. - 1987. 3, с. 64 - 69